

PUL-KREDIT SIYOSATIDA FOIZ STAVKALARI: INVESTITSION MUHIT VA MOLİYAVIY BARQARORLIK

Mamadjanov Farrux G'ayratovich
Ipoteka bank ATIB Qo'qon filiali boshqaruvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada pul-kredit siyosatining muhim vositasi bo'lgan foiz stavkalarining iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, foiz stavkalari va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, ularning investitsion muhitga ta'siri hamda O'zbekiston sharoitida barqaror foiz siyosatini yuritishdagi dolzarb masalalar ko'rib chiqilgan. Statistik ma'lumotlar asosida foiz stavkalarining o'zgarishi milliy valyuta barqarorligi, inflyatsiya darajasi va investitsion faoliyatga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilindi. Xalqaro tajribalar ham o'rganilib, O'zbekiston uchun samarali foiz siyosatini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari foiz stavkalarini oqilona boshqarish moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: Pul-kredit siyosati, foiz stavkalari, investitsion muhit, moliyaviy barqarorlik, inflyatsiya, Markaziy bank, iqtisodiy o'sish, xalqaro tajriba.

Kirish

Pul-kredit siyosati mamlakat iqtisodiyotida barqarorlikni ta'minlash, investitsion muhitni rivojlantirish va moliyaviy tizimni qo'llab-quvvatlashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu siyosatning markazida foiz stavkalari turib, ular kreditlash hajmi, investitsiyalar oqimi va umumiy iqtisodiy faollikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Markaziy banklar foiz stavkalari orqali iqtisodiyotdagi pul massasini tartibga solib, inflyatsiya jarayonlarini jilovlaydi va iqtisodiy o'sish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

O'zbekiston misolida so'nggi yillarda foiz siyosati sezilarli darajada iqtisodiy islohotlarning ajralmas qismi sifatida shakllanib kelmoqda. Masalan, Markaziy bank 2017 yilda foiz stavkasi mexanizmini isloh qilishni boshlagan va 2020 yilda asosiy stavkani 16 foiz darajasida belgilagan bo'lsa, 2022 yilda global inflyatsion bosim ku chayishi sababli stavka 17 foizga oshirilgan. 2023 yil oxiriga kelib esa asosiy stavka 14 foizgacha pasaytirildi. Bu o'zgarishlar kredit bozorida ham sezildi: tijorat banklarining kredit portfeli 2017 yildagi 63 trln so'mdan 2023 yilda qariyb 425 trln so'mga yetdi. Shu bilan birga, xususiy sektor investitsiyalarining ulushi ham yildan-yilga oshib, 2022 yilda umumiy investitsiyalarning 40 foizidan ortig'ini tashkil etdi.

Shu sababli, foiz stavkalari siyosatini samarali yuritish O'zbekiston iqtisodiyotining investitsion muhitini yaxshilash va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu maqola foiz stavkalarining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri, investitsion qarorlar shakllanishidagi roli hamda O'zbekiston sharoitida barqaror pul-kredit siyosatini yuritishdagi muammolarni ilmiy tahlil qilishga qaratilgan.

Asosiy qism

Foiz stavkalari va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi bog'liqlik

Pul-kredit siyosatida foiz stavkalari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim instrument sifatida qaraladi. Nazariy jihatdan, foiz stavkalari oshirilganda kredit resurslarining tannarxi ko'tariladi, bu esa iste'mol va investitsion talabning qisqarishiga olib keladi. Natijada inflyatsiya pasayadi, ammo iqtisodiy faollik ham sustlashishi mumkin. Aksincha, foiz stavkalari pasaytirilsa, kredit olish qulaylashadi, investitsiyalar hajmi oshadi va iqtisodiyotda jonlanish yuz beradi. Shu sababli Markaziy banklar foiz stavkalari orqali iqtisodiyotdagi muvozanatni saqlashga intiladi.

O'zbekiston tajribasi ham bu nazariyani tasdiqlaydi. Masalan, 2020 yilda pandemiya oqibatida iqtisodiyot pasayish xavfi ostida qoldi. Shu davrda asosiy stavka 16 foiz darajasida saqlanib qolgan bo'lsa-da, tijorat banklari orqali investitsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kengaytirildi. Natijada 2020 yilning o'zida yalpi ichki mahsulot (YaIM) 1,6 foiz o'sdi va bu Markaziy Osiyo mintaqasida eng yuqori ko'rsatkichlardan biri bo'ldi.

Investitsion muhitga foiz stavkalari ta'siri

Foiz stavkalari investitsion qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Agar foiz stavkalari yuqori bo'lsa, tadbirkorlar uchun qarz mablag'larini jalb qilish qimmatlashadi va investitsion loyihalarning rentabelligi pasayadi. Past foiz stavkalari esa, aksincha, xususiy investitsiyalarni rag'batlantiradi.

2017–2023 yillar dinamikasiga nazar tashlansa, O'zbekistonda bank kreditlari hajmi 63 trln so'mdan 425 trln so'mgacha oshgan. Shu bilan birga, xususiy sektor investitsiyalari ham jadal o'sdi: 2017 yilda umumiy investitsiyalarning 30 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2022 yilda bu ko'rsatkich 41 foizga yetdi. Bu esa foiz stavkalari pasayishi va kreditlash imkoniyatlarining kengayishi bilan izohlanadi.

Markaziy bankning 2023 yilda asosiy stavkani 14 foizgacha tushirishi xususiy investitsiyalarga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda iqtisodiyotga kiritilgan jami investitsiyalar hajmi 340 trln so'mdan oshib, ularning 43 foizdan ortig'i xususiy sektor hissasiga to'g'ri keldi.

O'zbekiston sharoitida barqaror foiz siyosatini yuritish muammolari

O'zbekiston iqtisodiyotida foiz stavkalari siyosatini yuritishda bir qator muammolar mavjud. Avvalo, yuqori inflyatsiya darajasi asosiy stavkani keskin pasaytirish imkoniyatini cheklaydi. Masalan, 2022 yilda inflyatsiya 12,3 foizni tashkil qilgan bo'lsa, bu investitsion muhitga barqarorlik kiritishda qiyinchilik tug'dirdi.

Ikkinchidan, bank sektorining kreditlash resurslari ko'proq davlat dasturlariga yo'naltirilgani sababli, xususiy biznes uchun bozor sharoitida moliyalashtirish imkoniyatlari yetarlicha keng emas. Bu holat foiz stavkalari siyosatining investitsion muhitga ta'sirini ma'lum darajada chegaralaydi.

Uchinchidan, xalqaro moliya bozorlaridagi o'zgarishlar ham O'zbekistonning foiz siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. 2022–2023 yillarda AQSh Federal rezerv tizimi foiz stavkalarini oshirgani natijasida, global kapital oqimlari rivojlanayotgan davlatlardan chiqib

ketish xavfi kuchaydi. Bu esa milliy valyuta barqarorligi va ichki foiz stavkalari siyosatini yanada murakkablashtirdi.

Yuqoridagi raqamlar va kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, foiz stavkalari siyosati O'zbekiston iqtisodiyotida ikki tomonlama ta'sir ko'rsatmoqda: bir tomondan, inflyatsiyani jilovlash va moliyaviy barqarorlikni saqlash vositasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy faollikni kuchaytiruvchi omildir. Shu sababli, foiz stavkalari siyosatini moslashuvchan va maqsadli yuritish zarur.

Xulosa

Foiz stavkalari siyosati pul-kredit mexanizmining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, investitsion muhitni shakllantirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tahlillar asosida ko'rildi: foiz stavkalari yuqori bo'lganda kreditlash hajmi qisqaradi, xususiy sektor investitsiyalari kamayadi va iqtisodiy faollik sustlashadi. Aksincha, foiz stavkalari pasaytirilgan davrlarda bank kreditlari hajmi kengayib, xususiy investitsiyalarning ulushi oshmoqda. Masalan, 2017–2023 yillarda kredit portfeli 6 barobarga oshdi, xususiy investitsiyalarning ulushi esa 30 foizdan 43 foizgacha yetdi.

Shu bilan birga, foiz stavkalarini belgilashda muvozanat zarur: haddan tashqari past stavkalar inflyatsion bosimni kuchaytirishi, juda yuqori stavkalar esa investitsion faollikni cheklashi mumkin. O'zbekiston sharoitida inflyatsiya xavflarini hisobga olib, Markaziy bank foiz siyosatini ehtiyotkorlik bilan yuritmoqda. 2022 yildagi 17 foizlik asosiy stavka 2023 yilda 14 foizga tushirilgani investitsion muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, inflyatsiya xavflarini ham nazoratda ushlab turishni talab qiladi.

Kelajakda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun quyidagi yo'nalishlar muhim:

- foiz siyosatini inflyatsiya prognozlariga moslashtirish;
- kredit bozorida raqobatni oshirish orqali resurslar tannarxini kamaytirish;
- xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish uchun uzoq muddatli imtiyozli kredit mexanizmlarini kengaytirish;
- xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda kapital bozorini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, foiz stavkalari siyosatini izchil va muvozanatli yuritish O'zbekistonning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va xususiy investitsiyalarni kengaytirishda asosiy omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axadjon o'g'li, A. A., & Murotovich, M. F. (2023). RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA RAQAMLI IQTISODIYOT SIYOSATI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 294-298.
2. Muratovich, M. F., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 237-240.

3. Axadjon o'g'li, A. A. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINING O'ZIDAKI FDI NING ROLI. University Research Base, 691-694.
4. Axadjon o'g'li, A. A., & Murotovich, M. F. (2024). O'ZBEKISTON KELAJAGINI SHAKLLANTIRISHDA JSTNING HAL QILUVCHI ROLI: MINTAQALAR BO'YICHA BARQAROR VA INKLYUZIV RIVOJLANISH. University Research Base, 498-502.
5. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
6. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
7. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 290-293.
8. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O'ZIRI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 271-273.
9. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 333-338.
10. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 159-162.
11. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO'G'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4), 304-309.
12. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 310-313.
13. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O'ZIRI. YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(1), 113-118.
14. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 1, 43-47.
15. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. Экономика и социум, (11-1 (126)), 729-739.
16. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 13, 89-96.

17. Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. *Yosh tadqiqot Jurnali*, 2(2), 88-100.
18. Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.
19. Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.
20. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO 'LISH UCHUN UZOQ YO 'LI VA XITOY TAJRIBASI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1 (1), 43–47.
21. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1 (1), 290–293.
22. Axadjon o'g'li, A. A., & Sabirovna, G. G. (2025). JSTGA A'ZO BO 'LISHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI. *ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(5), 101-108.